

De geloofsbeleving bij Calvijn door prof. dr. W. Verboom

Van Calvijn bestaan verschillende portretten en tekeningen. Over het algemeen wordt het gezicht van de reformator op een scherpe, belijnde manier afgebeeld. Behoorlijk streng en afstandelijk. Het is precies het beeld wat velen van hem hebben. Een hooggeleerde man, die zich in zijn denken liet leiden door de rationele wetten van de logica. Die afstandelijk spreekt over God en mensen, over verkiezing en verwerping. Dat gezicht van Calvijn heeft vervolgens het gezicht van het calvinisme in ons land bepaald. Als er een ding is wat niet klopt dan is het dit beeld van Calvijn. In de voorbereiding van deze lezing heb ik me bezig gehouden met de vraag hoe Calvijn dacht over de ervaring, of beleving c.q. bevinding van het geloof. Hoe meer ik me hiermee bezig hield, hoe meer ik onder de indruk kwam van de grote en ook geïntegreerde plaats die de geloofservaring bij hem innam. Ik onderzocht zijn hoofdwerk de Institutie, zijn catechismus, diverse commentaren en preken en telkens weer kwam ik deze bevindelijke component in Calvijns spreken tegen. Zeker, hij spreekt voortdurend over de zuivere doctrina, de zuivere leer, maar deze leer is bij hem steeds verbonden met de pietas, de bijbelse vroomheid. Zeker, hij noemt de kerk nogal eens de school, maar die aanduiding bevat een verbinding van leer- en levensschool. Reden waarom hij de kerk ook als een moeder ziet, die het leven geeft en het leven onderhoudt van haar kinderen. Prof. C. v.d. Kooi zegt terecht dat de kennis van God bij Calvijn niet intellectueel of rationeel is, maar betrokken op de mens zelf. Het gaat bij Calvijn niet maar om begrippen die hij zou hebben gesmeed, maar om het antwoord van een levend mens. Het geloof bestaat uit omgang met, een verkeren bij Christus en het genieten van zijn weldaden. De Kroon zegt: Calvijn is niet de systeembouwer waarvoor men hem zo graag hield. Integendeel, hij is eerder een theoloog, die existentieel denkt. Bij hem zijn leerstukken leefstukken. Graag wil ik proberen u vanmorgen iets te laten zien van mijn zoektocht hiernaar. Waarbij tegelijk gezegd moet worden dat dit kenmerk van Calvijns theologie ook voor ons kostbaar is, als ze op een goede manier wordt doorvertaald naar de context waarin wij vandaag leven.

Godskennis en zelfkennis

We zetten in bij de eerste regel van de Institutie. Daar lezen we de bekende woorden: nagenoeg de hele hoofdinhoud van onze wijsheid, die verdient voor ware en hechte wijsheid gehouden te worden, bestaat uit twee delen, de kennis van God en de kennis van onszelf. In deze openingszin licht de hoofdstructuur van heel Calvijn denken over het christelijk geloof op. Er is sprake van een fundamentele relatie tussen God en mens, tussen de kennis van God en de kennis van onszelf. Dat is iets wederkerigs, het een bestaat niet zonder het ander. In de eerste vraag van zijn catechismus van 1542 zegt hij het zo: Wat is de bestemming van het leven van de mens? Dat wij God, door Wie wij geschapen zijn, kennen. Dit geeft aan de geloofskennis, zoals Calvijn daarover denkt, iets existentieels. Het gaat er niet om dat geloven is er vanuit te gaan dat er een God is, maar dat we op Hem vertrouwen. Het gaat niet om een afstandelijke kennis van God, maar om ontmoetingskennis. Deze kennis van God is voor ons mogelijk gemaakt omdat God zich aan ons heeft bekend gemaakt in zijn Zoon Jezus Christus, onze Heiland. Als we God zo

leren kennen, dan leren we ook onszelf kennen. En als we zo onszelf leren kennen, leren we ook meer en meer God kennen. We komen het existentiële van zijn theologie ook op het spoor als we zijn omschrijving van het geloof lezen in Inst. III.2.7. Dan blijkt dat kennis een wezenlijk onderdeel is van geloven. De definitie luit als volgt: Het geloof is een vaste en zekere kennis van Gods goedheid voor ons, welke kennis, gegrond in de waarheid van de genadige beloften in Christus, door de Heilige Geest aan ons verstand wordt geopenbaard en in onze harten wordt verzegeld. Zie je wel zeggen degenen die Calvijn opvattingen rationeel en afstandelijk vinden. Hij zegt zelf dat geloven kennen is. En kennis is iets van je verstand. Ik denk dat dit een misvatting is. Want juist in deze omschrijving van geloven als kennen laat Calvijn zien dat kennen niet alleen iets is van ons verstand, maar van ons hart. De beloften van Gods genade worden inderdaad geopenbaard aan ons verstand, maar vervolgens en onlosmakelijk hiermee verbonden, verzegeld in ons hart. Ik sluit me graag aan bij Calvijnkenners die zeggen dat heel Calvijns theologie wordt gedragen door de gedachte van het verbond. Ik denk aan De Kroon en Selderhuis. Ook al heeft Calvijn het verbond als zodanig niet echt gethematiseerd, het vormt wel de grond van zijn denken. Calvijn denkt verbondsmatig. Dat wil onder andere zeggen dat hij relationeel denkt. Verbond is relatie, relatie tussen God en mens. Als zodanig is de eerste zin in de Institutie echt verbondsmatig. Calvijn denkt niet abstract over de grote thema's van het christelijk geloof, maar altijd opgenomen in die beslissende relatie tussen God en mens. In dit kader past ook de wijze waarop Calvijn de mens als mens ziet. Het gaat hem altijd om de hele mens, hoofd, hart, wil gevoel en hand. Het een staat niet los van het ander. De al eerder genoemde De Kroon zegt: Het gaat om een liefdesrelatie tussen God en mens. Het door de liefde van God geraakt worden tot in onze diepste subjectiviteit. De hele menselijke persoon wordt in deze liefdesrelatie opgenomen. Vaak spreekt Calvijn over de consciëntie, het geweten als een synoniem van het hart, het diepste innerlijk van de mens. Van daaruit ontvouwt zich het mensbeeld. Verstand, gevoel alle andere facetten van het mens zijn, zijn op een evenwichtige manier met elkaar verbonden. Het verstand doet mee en het gevoel doet mee, maar toch weer zo, dat ze niet verabsoluteerd worden. In het hart ligt de eenheid en het evenwicht tussen verstand en gevoel. Mooi is het dat Calvijn oog heeft voor de zintuigen van de mens als het gaat om het delen in het heil. De zintuigen zijn Gods eigen schepping en worden daarom vertrouwd als wegen die ons in contact brengen met de majesteit en de trouw van God. Trouwens het hele lichaam van de mens doet mee. Calvijn veracht het lichaam niet, zoals men wel heeft beweerd. Maar hij zegt dat het lichaam een geweldig kunstwerk van God is. Daar sta je van te kijken. Het lichaam doet daarom mee in de beleving van het geloof. Calvijn schrijft erover als hij over het bidden en de gebedshoudingen schrijft. Een ander voorbeeld: Calvijn heeft oog voor de waarde van het zingen, van het lied. Zingen raakt de emotiekant van de mens. Hij zegt het Augustinus na: wie zingend bidt, bidt dubbel. Zingen is een middel om ons hart op te wekken tot vurigheid.

Beleving is geloofsbeleving

We gaan nu wat dieper in op de vraag hoe Calvijn denkt over de aard van de beleving van Gods genade. Best wel belangrijk in onze tijd waarin het gevoel, de emotie en de beleving zo'n grote plaats innemen. Calvijn kan ons helpen om op een bijbelse manier over de aard

van gevoel en beleving te denken. We kunnen gerust zeggen dat bij Calvijn de beleving een kloppend hart kent. Dat is namelijk de relatie met Jezus Christus. De relatie met God is ten diepste een relatie met Jezus Christus. En die relatie is een geloofsrelatie. Een relatie die wordt bepaald door het Woord van God. Die relatie is het werk van de Heilige Geest. In III.1.4. zegt Calvijn dat het geloof in Jezus Christus het voornaamste werk van de Heilige Geest is. Voor deze relatie met Christus geldt bij uitstek de eerste zin van de Institutie: de voornaamste inhoud van ons geloof bestaat uit kennis van God en van ons zelf. Het geloof in de Here Jezus Christus is dan ook een door en door bevindelijke zaak. De hele mens doet mee in de verborgen omgang met onze Heiland. Het is deze beleving als geloofsbeleving die bestaat uit diverse onderdelen. Daar gaan we nu mee verder. Er is in de eerste plaats het kennen en inleven van de zonde van ons mensen en daarmee van onze schuld tegenover God. Als Calvijn over dat inzien en inleven van onze zonden spreekt, bedoelt hij dat niet als iets voorwaardelijks. Dat je eerst een bepaalde mate van zondekennis moet hebben, wil je tot Christus gaan om door Hem verlost te worden van je zonden. Nee, hij bedoelt: in de relatie met Christus, heeft het zondebesef een eigen plaats. Geen kennis van Christus zonder kennis van jezelf als zondaar en andersom. Dat kennen van jezelf als een zondaar voor God brengt wel diepe emoties met zich mee. Als Calvijn in een preek over het berouw van David spreekt in Psalm 51, dan betreft hij de diepe tonen van erkenning van de zonde op zichzelf. Als hij over het bidden spreekt, dan zegt hij dat een onderdeel ervan is het hartelijk belijden van onze schuld, in ootmoed, in schaamte, met een benauwde consciëntie. De Reuver zegt treffend: schuldbesef, schuldbelijden en schuldvergeving vormen voor Calvijn de levenslange spiraalbeweging van het geloofsleven. Zij zijn geen stadia, maar zijn met elkaar vervlochten. Zo gaat de kennis van onszelf als zondaar hand in hand met de kennis van Jezus Christus als onze Verlosser. Vaak spreekt Calvijn over de verborgen band met Christus. Het gaat dan om wat in de theologie genoemd wordt de 'unio mystica' met Christus, de mystieke band met Hem. Het hart richt zich op Hem en zijn heilswerk in kruis en opstanding. Deze unio mystica met Christus kunnen we wel de zenuw noemen in Calvijn geloofsbeleving. Je staat er dan ook van te kijken hoeveel gevoelens of affecten Calvijn hierbij noemt. Nu eens zingt hij het lied over de vreugde van het kennen van Christus. Ons hart wordt totaal overstelpt met zijn liefde en raakt boordevol blijdschap. Dan weer spreekt hij over het voelen van Gods genade, dan weer over het genieten, namelijk van de weldaden van Christus. Ook schrijft hij over het omhelzen van onze Heiland en dat dat iets verrukkelijk is. Zo zouden we nog wel even door kunnen gaan en termen laten klinken als verwondering, diep ontzag e.d. Als Calvijn over het avondmaal spreekt in boek IV van de Institutie, dan zegt hij: wij kunnen het niet begrijpen dat Jezus Christus bij ons is in de tekenen van brood en wijn, maar dat is ook helemaal niet nodig, want wij proeven en wij smaken de genade die God over ons heeft uitgestort. Wat Christus voor ons (pro nobis) gedaan heeft komt door de Heilige Geest in ons (in nos). Hier doen dus ook weer de zintuigen van de mens helemaal mee.

Vanuit de band met Christus als centrum van de geloofsbeleving wordt een nieuw verlangen en een nieuw leven in ons geboren. God verandert mensen door het geloof in Christus. Hij verandert ze naar het beeld van Christus, zodat het kan komen tot het doel

van ons leven, het kennen van God en het leven voor God die ons geschapen. (Cat. 1) Calvijn gebruikt voor dit nieuwe leven vaak de aanduiding wedergeboorte. Die is dus een vrucht van het geloof. Niet zozeer de bron voor het geloof, zoals later in het gereformeerde piëtisme, maar de vrucht van het geloof. Zoals de ranken aan de wijnstok vruchten dragen omdat zij verbonden zijn met de wijnstok, zo dragen de gelovigen vruchten omdat zij met Christus verbonden zijn. Dat zijn dan ook niet hun eigen vruchten, maar de vruchten van de wijnstok zelf, Christus. Wanneer Calvijn de wedergeboorte verder gaat uitwerken, spreekt hij over de boetvaardigheid. Door voortgaande en levenslange en levenbrede kennis van ons zondaar zijn. Dat blijft een vitaal element van ons geloof, ons hele leven. Er is steeds weer schrik en droefheid om onze misdaden, maar tegelijk ook altijd weer troost en vertrouwen dat ze om Jezus wil vergeven zijn. De boetvaardigheid wordt gedragen door de kennis van de vergeving van zonden en beide worden weer gedragen door een in vuur en vlam staan, een diep verlangen om God te dienen met geheel ons hart, geheel ons verstand en met alle kracht.

We zien dus telkens weer de belevingscomponent in Calvijn's geloofsbeleving oplichten. Dat is precies ook de reden waarom hij veel oog heeft voor de plaats die aanvechtingen in het geloof innemen. Het beleven van de relatie met Christus is geen pleziertochtje op een spiegelend meer, maar een reis met een schip op een hardstromende en soms woest te keer gaande rivier. Tegenover de Dopersen die vol ongeduld het koninkrijk van God naar zich toetrekken, waardoor zijn arrivé christenen zijn die niet meer weten van het bestaan en de aanvallen van de boze, de duivel, plaatst Calvijn de voortdurende strijd waarin een gelovige is verwickeld. Er zijn alleen al de verkeerde neigingen van het eigen hart, die van Christus aftrekken. De schuld van de zonde is wel vergeven, maar de macht van de zonde is vaak nog springlevend. Daarom bidt de gelovige: leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van de boze. Calvijn tekent volgens Selderhuis in zijn boek *God in het midden*, over de Psalmen, de mens tussen God en de satan. Er kan de aanvechting zijn van de twijfel aan wat God in zijn Woord zegt, vooral aan de belofte dat de gelovige echt deelt in het heil. Toch betekent die aanvechting niet dat de gelovige uit de relatie met Christus valt. Want God houdt hem vast en brengt hem/ haar tot het grote einddoel: de eeuwige heerlijkheid. Het leven van een christen is niet voor niets vol aanvechting. Het is niet doelloos. Want op deze wijze leert God zijn kinderen het kruis van zijn Zoon te dragen en daarmee te pelgrimeren in deze wereld naar het toekomstige leven. Beide, het kruisdragen en het pelgrimeren namen in Calvijns denken en in zijn eigen leven een grote plaats in. We moeten niet vergeten dat Calvijn zich heel zijn leven een vluchteling gevoeld heeft. Het kruisdragen is dan ook voor hem een verzamelnaam van alle mogelijke beproevingen. Toch kent ook het verdriet en de pijn die een gelovige meemaakt uiteindelijk een positieve spits. Het leert hem zichzelf te verloochenen en zo aan het beeld van Christus gelijkvormig te worden. Er is ook altijd weer de troost van Gods nabijheid als het leven door het kruis van Christus gekruist wordt. Dat stempelt bij Calvijn het leven van een christen tot een pelgrimage. Het gaat uiteindelijk om het komende koninkrijk van God. In heel Calvijns denken ligt een eschatologische gloed. Mooi zegt De Reuver: in de smidse van het lijden rust God ons toe met volharding om ons eenmaal de lauwerkrans uit te reiken. Toen vijf studenten de voltrekking van de doodstraf op de brandstapel te wachten

stond, schreef Calvijn aan hen: De zekerheid dat God ons in genade heeft aangenomen, is een geschenk waarmee wij de gehele wereld met haar hoogmoed verachten. Want wanneer wij in Gods Rijk worden opgenomen, zullen wij ten volle de weldaden genieten, die wij nu nog in hoop bezitten. Die hoop doet al het leed verzachten. Dat geldt ook van andere vormen van leed en lijden die wij meemaken. Dat brengt Calvijn bij de ervaring van Gods voorzienigheid. Men heeft de voorzienigheidsleer van Calvijn nogal eens voorgesteld als een vorm van fatalisme. De dingen overkomen de mens, omdat God ze stuurt of toelaat. Daar is niets aan te doen. Maar zo spreekt Calvijn hier nooit over. Hij ziet de voorzienigheid veel meer als de leiding van God in ons leven, waardoor Hij zal voorzien temidden van het lijden. Op aangrijpende wijze werkt hij dat uit in zijn commentaar op Genesis 22, de geschiedenis van het offer van Izak door Abraham. Dat Gods voorzienigheid door velen wordt verdraaid verbaast Calvijn niets. Want onze ogen moeten er wel voor open gaan. Anders zijn wij, zegt hij, hiervoor blinder dan de mollen.

Verkeerde en goede ervaringen

Nu is het niet zo dat Calvijn uitsluitend positief over bevinding en ervaring spreekt. Hij maakt onderscheid tussen gezonde, bijbelse geloofsbevinding en ervaringen die niet goed zijn. Een grenzeloos subjectivisme is bij Calvijn niet te vinden. Wij moeten ons steeds laten leiden door de vraag door wie of waardoor onze ervaringen worden aangestuurd. Zoals onze wil een paard is dat door een goede, maar ook door een verkeerde rijder bereden kan worden, zo is het ook met ons gevoel. Telkens weer wijst Calvijn verkeerde gevoelens en ervaringen af. Ik noem er enkele, die ik steeds weer tegen kwam. Onnatuurlijk ervaringen, bijvoorbeeld een stoïcijnse houding t.o.v. pijn. Dan ervaringen die losgeraakt zijn van het Woord en die meer weg hebben van geestdrijverij dan van ervaringen door de Heilige Geest. Calvijn doelt hier weer op de Dopersen en geestdrijvers. Ook wijst hij gevoelens af, die los staan van het geloof, zoals angst voor Gods wraak. Hier kijkt hij richting Rome, die met zijn leer mensen bang maakt en doet huiveren, zoals Luther voor zijn verandering. Mij valt op dat Calvijn regelmatig waarschuwt tegen een buitenproportionele droefheid over de zonde. Berouw en droefheid over de zonden is wezenlijk voor het geloofsleven, maar het moet niet 'te' worden. Dan wordt het ziekelijk. Ziekelijke zondebeleving is niet gezond, maakt niet gezond, want is niet bijbels. Waaraan kan men dan gezonde ervaringen onderscheiden van onbijbelse. Gezonde ervaringen wordt aangestuurd en gevuld door het Woord van God en dan in het bijzonder door Gods beloften. Dat keert telkens en telkens weer terug in Calvijns theologie. Ervaringen dienen te hangen aan Gods beloften en niet aan wat in het gevoel van onszelf naar boven komt. Geen beleving van onder op, maar beleving van boven af. Zoals de stralen van de zon aan de zon zelf hangen, zo hangen onze ervaringen aan het Woord van God. Er zit een zekere objectiviteit in de geloofsbeleving. Funderend en normerend en voorafgaand aan alle subjectieve gevoelens en van buiten komend, vanuit de Schrift. In zijn uiteenzettingen over het bidden in de Institutie (III.20) leert hij op pastorale wijze dat ons bidden gericht moet zijn op wat God belooft. We mogen ons in het bidden overgeven aan de betrouwbaarheid van Gods beloften. Zoals men niet kan zingen zonder melodie, zo kan men niet bidden en geloven zonder de belofte van Gods heil. Reden waarom Selderhuis het bidden bij Calvijn typeert als verbondsverkeer tussen God en mens. Mooie uitdrukking.

We kunnen ook zeggen dat onze geloofservaringen ten diepste hangen aan Gods verkiezende liefde. In Christus wordt die verkiezende liefde weerspiegeld. Christus is de spiegel ervan. Dat is de geweldige troost van de verkiezing. Gods verkiezing blijft van kracht, zelfs als wij de ervaring ervan wel eens kwijt zijn. Dat komt omdat Gods belofte niet van ons afhankelijk is, maar vastligt in Gods werk, waarvan Gods verbond het hoogste en Gods verkiezing het diepste is.

De gelovige in de wereld

Hoe zag Calvijns visie op het gewone leven van elke dag in de wereld er uit? Is hij niet zozeer gericht op het geestelijke, dat het gewone natuurlijke leven eigenlijk maar bijzaak is en vlees is? Nee. Ook dat beeld van Calvijn klopt niet. Terecht zegt C.G. Geluk: bij Calvijn is het geloof in God geen apart segment van het leven, maar het omvat het hele leven. Ook al was Calvijn en studeerkamer geleerde, hij was niet Weltfremd. Hij koos voor het huwelijk met Idelette de Bure. Hij sprak heel positief over de schepping en de natuur als de grote werken van God. Laten we overstelpt worden van de schitterende schepping, zegt hij in de *Institutie*. God geeft ons heel veel om van te genieten, zegt hij herhaaldelijk. De wereld is er niet alleen maar om te gebruiken, zoals Augustinus zei, maar ook om van de genieten. Niet alleen *uti*, maar ook *frui*. In *Inst. III.10.2.* zegt hij: Wanneer wij overdenken tot welk doel God het voedsel geschapen heeft, dan zien we dat Hij niet alleen voor onze noodzaak, maar ook voor onze genieting en verheuging heeft willen zorgen. Zo hebben wij in de kleding ook sierlijkheid en in de kruiden, bomen en vruchten, behalve het gewone gebruik, ook de aangenaamheid en fijnheid van smaak, kleur en reuk. In zijn dissertatie *Geest en cultuur* over Calvijn laat Geluk zien dat Calvijn positief stond tegenover de cultuur, de kunst, muziek en toneel. Maar er is aan het *frui*, het genieten wel een grens. Alles staat onder de koepel van de geboden van God. Men dient de dingen te gebruiken en te doen tot eer van God. Waar dat niet gebeurt is een grens bereikt. Waar niet de schepping van God, maar de verworping van de schepping door het kwaad de toon aangeeft, dient de gelovige zich af keren van de wereld en die te verachten. Dat wil zeggen niet de wereld en de schepping zelf, maar het kwaad dat in de wereld en de schepping, in kunst en cultuur is gekomen. Daarom hebben we de bril van God Woord nodig, waardoor we goed van kwaad leren onderscheiden. Ook is de wereld van lijden doortrokken, waardoor er nooit sprake kan zijn van onbeperkt genieten. En daar waar het kwaad de schepping verderft of daar waar in het renaissancistische levensbesef van zijn dagen er sprake is van een 'genotscultuur', dient de gelovige zich daarvan af te keren en zich te oefenen in de *meditatio vitae futurae*, de overdenking van het toekomstige leven.

Het toekomstige leven

Om dat toekomstige leven gaat het ten diepste. Of beter gezegd om het toeleven naar de toekomstige herschepping van de schepping. Twee dingen onderstreept Calvijn daarbij. Ten eerste de voorsmaak die we als gelovigen nu al mogen hebben van die toekomst. Dat is de grote troost bij al ons kruisdragen. De druk van het kruisdragen wordt verlicht door de vreugde en de voorsmaak van het toekomstige leven, aldus De Reuver. Hij zegt verder: 'Het kruis is niet alleen teken van de gemeenschap aan Christus' dood, maar ook van de gemeenschap aan Christus' leven. Ons leven ligt met het Zijne verweven en is ermee

gegeven. Het is echter nog niet geopenbaard, maar verborgen bij God in Hem.' En verderop: 'In het verlengde van het kruisleven met Christus ligt het heerlijke opstandingsleven met Hem. En de voorsmaak daarvan – al is het kwantitatief nog maar een druppeltje – is al zo overweldigend van kwaliteit, dat die ons vervult met klare vreugde.' Behalve de voorsmaak is er het verlangen naar Gods toekomst. Calvijn zegt: God geeft ons in dit leven door verschillende weldaden een voorproef van zijn zoete goedheid, waardoor in ons de hoop en het verlangen om naar de volkomen openbaring daarvan te streven steeds sterker worden. We mogen onbevreesd die toekomst tegemoet gaan. Met de woorden van de catechismus van 1542: Behoeven wij dus het laatste oordeel niet te vrezen? Nee, omdat wij voor geen andere rechter zullen moeten verschijnen dan die onze Pleitbezorger is en onze zaak in handen heeft genomen om haar te verdedigen.

Calvijn zelf

We hebben gezien dat en hoe de bevinding van het geloof bij Calvijn een grote plaats innam. Het kan niet anders of dit moet in zijn eigen leven niet anders geweest zijn. Toch spreekt Calvijn niet vaak en niet gemakkelijk over zijn eigen geloofsbevindingen. In de brief aan bisschop Sadoletus schrijft Calvijn: *de me non libenter loquor*: over mij zelf spreek ik niet vrijmoedig. Maar we kunnen uit allerlei uitlatingen van Calvijn, met name uit zijn brieven afleiden dat hij een gelovige was die zelf beleefde wat hij anderen leerde. Hij woonde in wat hij zei. Hij spreekt over eigen ootmoed en zelfkennis. Hij spreekt over zijn verborgen omgang met God in zijn gebeden. Hij schrijft dat hij al voor zijn bekering en overgang tot de Reformatie al smaak had in de nieuwe leer. Hij spreekt over zijn vrees voor God en zijn rust in Christus, over zijn leven als een pelgrimage enzovoort. Selderhuis: Calvijn was een mens met emoties en geloofsaanvechtingen. Een mens die worstelt met zichzelf, een mens die zich bewust is van eigen ongeduld en opvliegendheid en tegelijk van de innerlijke rust, een mens die als gelovige aanloopt tegen de geweldige vragen die het leven oplevert en die tegelijk houvast tracht te zoeken in de providentia Dei, de voorzienigheid van God.

Tenslotte

Calvijn is de theoloog die ons op bijbelse en daarmee evenwichtige manier onderwijs geeft over de plaats van de subjectieve kant van het geloof. Hij is natuurlijk een man van zijn eigen tijd. Hij onderstreept bepaalde dingen die wij minder belangrijk vinden en wij missen bij hem dingen die wij nu toch wel belangrijk vinden. Ik denk aan de gaven van de Heilige Geest uit 1 Cor. 12. Wat indrukwekkend is, is dat Calvijn enerzijds het gevoel volledig mee laat doen in het geloof en anderzijds leert dat gevoel dan pas geloofsbeleving is als het hangt aan de beloften van God in Jezus Christus. Daarmee is veel van onze emocultuur als egocultuur ontmaskerd. Ik eindig met een uitspraak van Calvijn die ik zelf prachtig vind: 'Als wij God eens werkelijk waren toegedaan, ik verzeker je: alle elementen zouden ons toezingen en wij, wij zouden op de wereld een melodie te horen krijgen van hemelse makelij. Zo mooi.'

Harderwijk (26 -10-2009)

W. Verboom